

आशयें

LokLF; ,oa ifjokj dY; k.k foHkx mRrjk[k.M l jdkj] jkT; vk'kk l d k/ku dshz ,oaftyk vk'kk l d k/ku dshz xkE; fodkl l hFku] fgeky; u bulVhV; w gMLiVy VLV ds l kE; U; l s

vDV[ci & fnl Ecj 2013] vD 21

1

I Eiknd dh dye l s

ef; vkd'kz

fi z ikBdx.k]

; g cgr [kqkh dh ckr gSfd ^vk'kk; a if=dk dks vki ykxka us cgr mRl kg l s viuk; k gA vki ykxka us bl s ub&ubz tkudkj h ikr dju\$ vki l h ckrphr djusrFkk vutkoka vk\$ l Qyrkvadks, d nll jsr d i gpkusdk ek/; e Hkh cuk; k gA

vki dk dk; Zl jkguh; gSfdu ; g cgr cMk fe"ku gS vk\$ bl ds fy; s vHkh cgr dN fd; k tkuk gA vki ykx vi u&vi us xkE ea ekr&f"kk"q LokLF; rFkk ifjokj dY; k.k ds fy; sdkQh dks"kk" dj jgsg, oavki dh blghadks"kk"kaeavkbz gLz fd l h l eL; k l sfui Vusdk vutkko ; k l Qyrk dh dgkuh nll jh vk"kkvka dks jkg fn[kk l drh gA bl fby; s vki viuh ckr vo"; ^vk'kk; a if=dk dks fy [kus ea fgpds ugha vk\$ viuh ckyky dh Hkk"kk ea fy [ka rks Hkh vPNk gA ep s fo"okl gS fd ^vk'kk; a if=dk ds ek/; e l s vko"; d tkudkj h vki rd le; ij i gprh jg xh vk\$; g , d l ykgdkj , oa l [kh cudj vki ds l kFk jg xh ft l l sin'k ds gj ifjokj ds LoLFk gkusdk l i uk l p gksi k; xkA

vr ea vki dks vk\$ vki ds ifjokj dks uoo"kz dh < j l kjh "kHkdkeukvka l fgr

jkT; vk'kk l d k/ku dshzVhe vkj -Mh-vkbZ] , p-vkbZ, p-Vh-

▶ सम्पादक की कलम से.....	1
▶ मातृत्व स्वास्थ्य.....	2-3
▶ हमारी आवाज.....	4
▶ घरेलु नुस्खें.....	5
▶ महत्वपूर्ण तिथियाँ.....	6
▶ न्यूज गैलरी.....	6

uoo"kz dh gkfnZ ' kHkdkeuk, i

गर्भावस्था का पंजीकरण :

- xHkkbLFkk dk "kh?kzi rk pyrsgH ,-, u-, e- ds ikl LokLF; dbnzj i athdj.k djkvē।

प्रसव पूर्व देखभाल और जांच :

- xHkbrh efgyk dks LokLF; dbnz@ xke LokLF; , oai kSk.k fnol ea tkdj pkj il o iwbZns[kHkky tkp vo"; dj;k; A
- ❖ igyh tkp& 12 l IrkgkadsHkhrj
- ❖ nll jh tkp& 14 l s26 l IrkgkadsHkhrj
- ❖ rhl jh tkp& 28 l s34 l IrkgkadsHkhrj
- ❖ pkfkh tkp& 36 l Irkgkadsckn

प्रसव पूर्व देखभाल के दौरान ही जाने वाली सेवाएं :

- otul jDr pki] ghekkykscu dsfy, jDr tkp] i'skkc dh tkp vj i s/ dk ijh{k.k fd; k tkrk gA
- 100 vk; ju Qkfyd , fl M ¼/kbZ, Q-, -½ dh xkfy; ka vj Vsu/ VKI kbM ¼/hv½ dh nks l pZ ka yxach ftl ea igys l pZ l snll jh ea , d ekg dk vlrjky gkxkA ; fn orZku xHkkbLFkk vxj fi Nyh xHkkbLFkk ds rhu o'kZ dsHkhrj gpZ rks Vsu/ dh , d clVj l pZ gh yxachA
- i kS"Vd vkgkj vj l eipr vkjke dh l ykGA

id o iwbZvof/k ea[krjdsd l dsr

निम्नलिखित लक्षणों वाली महिला को उपचार हेतु स्वास्थ्य केन्द्र रेफर करें :

- ; ksu l sDr l ko
- pgjs ; k gkFkka ea l utu
- mPp jDr pki] fl j nnZ pDdj vkuk] /kqkyk fn[kkbZ i Mxk
- >Vds ; k nkj s i Mxk
- cPpk fgyuk&Myuk ; k xHkZ ea i s ekjuk can dj nrk gs
- xEHkj , uhfe; k
- dbZ ckj xHkZkj .k
- id o l ckh [kjk bfrgl & igysuotr eks] er f"kk"q tle l e; l siwbZf"kk"q tle ; k ckj&ckj xHkZ kr gkuk
- i s/ ea cPps dh mYVh fLFkr
- fi Nyk id o i s/ ds vkwj'sku l sgpak
- i'skkc djrs l e; nnZ ; k tyu
- eyfj ; k
- vl; t s sfny dh chekj] i hfy; k dk c[kkj bR; kfn

id o dsl e; n[kHkky

- I LFkxr id o dj; A
- ekrkva vk[uotkr f" k" kq/ka dsfy; sl jdkj dh nksegROI wLz LokLF; ; kst uk, A
 - ❖ tuuh I g {kk ; kst uk 1/4ts, I -okbZ1/2
 - ❖ tuuh f" k" kql j {kk dk; Øe 1/4ts, I -, I -ds1/2
- ; fn ?kj ij gh djokuk gSrksif" kf {kr 0; fDr }kj k gh dj; A
 - ❖ I kQ gkFk
 - ❖ I kQ u; k CyM
 - ❖ I kQ fcLrj@ LFkku
 - ❖ I kQ uky
 - ❖ I kQ ukfHkuky 1/4ky ij dN u yxk; 1/2

uotkr f" k" kqdh n[kHkky

सामान्य शिशु की देखभाल :

- uotkr dks I [kkuk& cPpsdks I kQ egyk; e xhysdi M+I si kNuk pkfg, vk[fl j dks I [ksegyk; e di M+I sl [kkuk pkfg,
- xek[V I [uf" pr djukA cPps dks xje j [kuk vk[ek; I s I Vkdj j [kuk pkfg, A ek[eku[kj di M+; k Au di M+dschp yi V dj j [kA
- "kh?kz Lrui ku djuk "kq djuk pkfg, A igyk xk<k i hyk nwk vo"; fi yk; k tk; A
- ek; dsnwk dsvykok dN Hkh u nA
- cPpsdk otu djuk ; fn otu 2-5 fdxk I sde gSrksfo' k[I ko/kkfu; kacj rh tkuh pkfg, A

अधिक लोखिम वाले शिशु :

- xHkZkj .k ds8 ekg 14 fnu i jsgkust si gysi [nk gyk cPpk 1/4 h VeZcch/A
- tle dsl e; 2 fdxk I sde otu gkA
- i gysfnu I snwk i hus; k Lrui ku djuseavl eFkA

- vf/kd t k[ke okysf" k" kqdh n[kHkky ea" klfey g%
- vfrjDr xek[V& daxk: n[kHkky fof/k dh I ykg nA
 - ugykrs I e; I ko/kkuh& , I scPpsdksrc rd ughaugykuk pkfg, 1/4 gys I kr fnukadsckn1/2 tc rd otu 2000 xte dsÅ ij ughagk tkrk gA
 - ckj&ckj Lrui ku djukA
 - [krjdsdl drkcdks" kh?kz i gpkuuk vk[jQj djukA

epsvk'kk dk; Zl=h ds: i eadk; Zdjrsq 3 o"kgkspqsga bu rhu o"kkææusfofHku i zdkj dh LokLF; I ok, an h o bu LokLF; I ok, an useavi usgh ifjokj dsl nL; ka l svk'kk ds: i eadke djusea fofHku i zdkj dh dfBukbZ, kadk I keuk djuk i Mka , d fnu dh ckr gS ejs{ks= ea, d xHkZrh efgyk dks i z o i hMk gksjgh Fkh rHkh ml dk Qksa ejsfy; svk; k vks eavLi rky tkusdsfy, rS kj gPZyfd u ejs ifr , oaejs?kj dsvU; I nL; kausvLi rky u tkusdsfy; sepscgr jkadk , oaeapsejka ep l sdgk fd vxj rrvLi rky tkrh gSrks?kj er vkuk vks vi uk I keku ydJ vi usek; dspyh tk oghal spkgsrw vk'kk dk dke dj ; k ?kæ gearp l sdbZeryc ughagA vks ejs?kj I sfudyk fn; k vks eal cl si gysxHkZrh efgyk dks ydJ vLi rky i gph vks ml dk I LFkkr i z o dj; kA

epsvk'kk ds: i eadke djuk cgr vPNk yxrk Fkk i jUrqejs?kj dsl nL; kadksejk vk'kk ds: i eadk; Zdjuk vPNk ughayxrk Fkk , oaosyks [kqk ughaFka eal epk; dsykska dks LokLF; I ok, afnykuseal g; ks djrh jgh ft l I s I epk; dsykskadsLug , oal; kj I sepsvks fgEer feyh vks eavk'kk dsi n ij dk; Zdjusdsfy; srRi j jgh i jUrqeapsejs ?kj I sdbZl g; ks ugh feyKA gj fnu vk'kk dsdk; Zdjusi j ejs?kj eadys k gkrk jgkA

, d fnu dh ckr gS fd eal iYI iksy; ks dh M; wh dj jgh Fkh fd ejs ifr vk; s vks epe ekju&i hVus , oa xkyh&xykst djusyxs vks ejs?kj ydJ vk; svks ejk I eku Qad fn; kA epsejsepsl snj dj epsek; dsHkst fn; k vks eusvi usek; dsl sgh vi us{ks= dk dk; Zfd; k ft l eape{s{ks= dstu I epk; usl g; ks fd; k vks ep si p%kæ eacykdj ejs?kj okykal svyx ?kj , oatehu fnyk; hA

eusvi usdk; ksl sl epk; eavk'kk ds: i eai gpku cukbZ, oamudsgr eadk; Zfd; k ft l I sl epk; dsl g; ks I sepsf l j Niq kusdsfy; stxg feyhA vk'kk ds: i eadk; Zdjusgr LokLF; fohkx , oavk'kk Qal fyVv/ j kuh fc"V dk i jk I g; ks feyk rFk jkT; vk'kk I a k/ku dlnj vj-Mh-vkbZ dh bl if=dk aejh dgkuh i zdkf'kr djokusgrqft yk vk'kk I a k/ku dlnj bEi kVZdk cgr&cgr /ku; okn!

epuh noh
vk'kk dk; Zl=h
xke&HkM egky; k]
fodkl [k.M&[kVhek] m/ke fl g uxj %mUk k [k.M½

मी छौं गों की आशा

eh Nkxk dh vk'kk] gaxk dh vk'kk] eh xk dh vk'kk
yxh jkUnh nmh HkyhE; kjk I kl k] rui [kfo'okl] eh Nkxk dh vk'kkA
i sywke 'kjhy dw; ku j [k.kA
LokLF; dfez wdk nXm feyh&t yh jskh
Nksh&ekyh Neha wekadHk ce uh dj.kh
jh fnu dwjx I Hkh ga h [kyh jskh
dke dj.khkyw fodkl dj.kh
xHkZrh ekadHkyw[; ky j [k.kh
ggh ns[kh dj.kwnoS h nk# fi yk.kh
fMi kgsMj dk : i ekadke dj.kh
i kFfed pfdRI k dwe'kojk nskh
xkxkwekaLokLF; ; kst uk c.kskA
LokLF; dk nXm I Hkh tkudkj nskA
tUe er; qiahdj.k C; kowcdj.k
vQr eka108 dky dj.kA
/ku; osu I h jkth jsu 108 dh I fo/kk tku djsuA

: i ; kj i S kj noS h nk# twl jdkj nskh pA
I ok dj.kk twl cwh iq; I h dek.k fNuA
fi Mk eafocykUnh Lohyh rstql gk: nsk fNuA
Ekavks ukh; kykadwl gh Vhdk djokskA
Ikap Vhdkayxal u; h ftUnx nskA
Doh ukh; ky Nwuk] ftUnx I s: BwukA
rHkh cMsk es nsk egkuA
, d fnu geraHk feyh tkywekuA
jkth [kqk jkyk ejk nsk okl hA
ukh; ky rfigjk vks jkth js karpa

vkj rh xq kbZ
vk'kk dk; Zl=h
xke&ckob] tui n&: ni z kx

I keku; chekfj ; kads?kj syumi pkj

नीम-

uhe dsmi ; ksch Hkx g& bl dh i fRr; kQy vks NkyA i fRr; kack mi ; kx] , fXtek] l @e.k tS s Ropk jkskacsmi pkj eafd; k tkrk g& bl dk rsy vks] el yh ghzi fRr; kacksezi kuh eamkydj cuk dk<k [ktyh vks] ?kko dks/kksuseami ; ksch gksrsg& D; k&id ; g cgr vPNk , bhl sIVd g& bl ds vykok dhV fu; a=d nok ds: i eahhbl dk iz; kx fd; k tkrk g&

नीम का तेल बनाना: uhe dh i fRr; kack 100 fe-yh rktk j l fudky& bl ea25 fe-yh fry dk rsy Mky n& bl feJ.k dks<dj /kheh vkp i j mcky& yxHkx vk/kvse& bl dk i kuh Hkki

cudj mlh<tk; s&ka bl s&Blk djustscln Nku ya ?kkokai j yxkusdsfy; suhe dk rsy r\$ kj g& bl svPNh rjg <Ddu ca dj ckr y eaj [ky& ; g , d o"krd [kjk ughgkska bl sfnu ea2&3 ckj ?kko i j yxk; & bl l s?kko vPNh rjg Hkj tkrsg& i l o l Ecl/kh ?kkokadsfy; suhe dsi kuh l sugkuk , d ykHkdkjh mi pkj g& uhe dh d& i fRr; kackse l ydj mlgaxezi kuh eamky& bl ckfKvc eaekrk dks15 feuV rd c&us&

तुलसी-

ryl h dh i fRr; ka[kka h vks] l nh& t&pk eami ; ksch gksr h g& ryl h dk j l 'kgn eafeykdj fi yk, & i fRr; kadh rkl hj xezgksh g& bl hfy; sdQn& eabudk iz; kx fd; k tkrk g& ryl h dh i fRr; kack dk<k Hkx [kka h eaykHkdkjh gksr g& i fRr; kackspck; k Hkx tk l drk g& ryl h dscht kadh rkl hj B&h gksr h g& bl hfy; sbudk mi ; kx] l huseatyu] ukd l s[kau vku\$ i \$kaeatyu] [kauh cokl hj] eg ds Nkys&R; kfn tS s f i Rr nks kaeafd; k tkrk g& ryl h dscht kacksmk ; k?kh dsl kfk n& cht ds20&30 nkus i kuh ; k mlk eahkx& ; g , d ckj dh [kjk g& bl dk fnu ea2&3 ckj l ou dja yxHkx , d di ryl h

dh i fRr; kay& mlgai kp feuV rd i kuh eahkx& mlga, d i fRkj i j dpy& dpyh i fRr; kack, d di M& s&lkudj yxHkx 20 fe-yh 1/4vk/kk d i 1/2 j l , d= dja ; fn t: jhg& rks20 fe-yh- j l fudkyusdsfy; sd&h vks] i fRr; kackpy ya , d 0; Ld 0; fDr dsfy, ; g fnu Hkj dh 3 [kjk ds g& ; g l nh& t&pk vks] c& k& eaykHkdkjh g& bl s& fnu& d n& c&pkadsfy; sfnu ea2&3 ckj 10 i fRr; kackj l dh [kjk dh nh tk l drhg&

कुमारी-

de&jh 1/4, yk& c&okuh eamxk; k tkusokyk , d i k&lk g& ?kkokai j nok dh i VVh dh txg ge de&jh 1/4, yk& dk mi ; kx dj l drsg& ?kko dsvkdkj dk , yksdk , d V&Mk ya bl dsi rysV&M& dkV ya ?kko dsi kuh l s&ks& ?kko i j , yksdk V&Mk j [kdj l kQ di M&dh i VVh ckak n& jst i VVh cny& bl l s?kko rstch l shjrk g& tysds?kkokacsmi pkj ea; g i VVh cgr gh mi ; ksch g& vusl vk; &nd vksf/k; ka ea de&jh dk mi ; kx fd; k tkrk g& ; g fodr fodkja vks] efgyk/kadh chekfj ; katS sfd ekf l d/keZdsnk&ku nnZeami ; ksch gksr g& bl dk iz; kx ckyka dh : l h dksnj djustvks] ckykacksc<kusdsfy; shhfd; k tkrk g& vki bl sv i uh c&okuh eamxk l drhg& vks] ykskacksv i uh j l k&Zdh cfx; k eamxkusdsfy, dg l drhg& ; g dkQh e t&ir i k&lk g& vks] o"kk& d fVdk jgrk g&

पुदीना-

i qhusdh i fRr; ka&amRst d vks] mRi j d xqk gksrsg&vks] ; g nLr] vip] okr] i v] vkrkavks] yhoj ds fodkja&ami ; ksch gksr h g& vip gksus i j qhusdk rsy i v] , oavkrkadh eka i s'k; kacksvkije i g&prk g&

